

MILOŠ KUČERA

**TEORIE POHÁDKY:
PSYCHOANALÝZA
KARKULKY**

**TEORIE POHÁDKY:
PSYCHOANALÝZA KARKULKY**

Miloš Kučera

Recenzovali: doc. PhDr. Petr Janeček, Ph.D.
Mgr. Michal Voldřich, Ph.D.

**Financováno
Evropskou unií**
NextGenerationEU

**Národní
plán
obnovy**

MSMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže
a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu
Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2023

Redakce Ladislav Janovec
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2023
© Miloš Kučera, 2023

ISBN 978-80-246-5356-3
ISBN 978-80-246-5388-4 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2023

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Lence

OBSAH

Úvod	9
<hr/>	
I. DÍL	12
Teorie pohádky	12
Kdo je to ten Vlk?	12
Charles Perrault: <i>Le Petit Chaperon rouge</i>	13
Čtení Perraulta	15
Bratři Grimmové: <i>Rotkäppchen</i>	19
Čtení Grimmů	21
Srovnání Perraulta a Grimmů	24
Dvojdílný děj u Grimmů (záchrana z břicha)	24
Psychoanalytický výklad Bruno Bettelheima	27
Kritika práce Bettelheima	31
Výklad Michala Černouška	35
Ústní verze <i>Karkulky</i> u Paula Delarueho: <i>Povídka o babičce</i>	37
Delarueho verze v interpretaci Yvonne Verdierové	40
Myticko-rituální interpretace: Pierre Saintyves	44
K myticko-rituálnímu výkladu pohádky	46
Lacanovy poznámky k mýtu (u Lévi-Strausse)	48
Lévi-Straussovo pojetí mýtu	51
<i>Karkulka</i> jakožto sen: Géza Róheim	54
Tzv. folklórní sny u Freuda	57
Ještě jedna psychoanalytická interpretace: Erich Fromm	62
Dundesovo psychoanalytické pojetí (úvod)	63
Původ pohádek podle V. J. Proppa	64
Dundesovo psychoanalytické pojetí (pokračování)	70
U moderních čínských vypravěčů: Wolfram Eberhard - <i>Prateta Tygr</i>	73
Modelový příběh	74
Čtení modelového příběhu	75
Bratři Grimmové: <i>Vlk a sedm mladých kůzlátek</i>	78
Jádro příběhu <i>Prateta Tygr</i>	81
K jednotlivým epizodám	82
Použití pohádky rodiči: Lenka Horková	91
Rodiče v pohádce a mimo ni: Carl-Heinz Mallet	96

<i>Karkulka</i> ve slohu českých dětí: materiál Lucie Jirkové a Vlasty Čechové	106
<i>Karkulka</i> a <i>Karkulka</i> znásilněné: Jack Zipes	117
<i>The company of wolves</i> : Angela Carterová	131
<hr/>	
II. DÍL	139
Karkulka č. 1: Deflorační varianta	139
Návrat k lidové francouzské verzi (Delarue, Verdierová)	139
Hrozba deflorace: Sigmund Freud	145
Karkulčin obranný a odkrývací sen	149
Dějový sled <i>Karkulky</i> : podle Proppa	150
Karkulka č. 2: „Kastráční“ varianta	154
<i>Falešná babička</i> (<i>La finta nonna</i>)	155
Matka-čarodějnice u Petera Blose	157
Fobická pohádka „malého Hanse“	161
Kazuistika	161
Heslovitá chronologie fobie	178
Freudova interpretace	182
Lacanova re-interpretace	186
Poznámky k Lacanovi	192
Dějový sled <i>malého Hanse</i> : podle Proppa	193
Vlastní interpretace Hansovy pohádky	195
Závěr	199
Pojmová mapa <i>Karkulky</i> bratří Grimmů	200
<hr/>	
Abstract	203
Literatura	208
Seznam obrázků	212

ÚVOD

Zamýšlel jsem původně napsat knihu s názvem *Teorie pohádky*. Během práce se vyvinul specifikující podtitul *Psychoanalýza Karkulky*. Jím jsem chtěl nejprve původní titul nahradit, ale když jsem nad tím přemýšlel, rozhodl jsem se nakonec, že nechám titul plus podtitul.

Jistě, kniha neobsahuje téměř žádné jiné pohádky než *Karkulku*. Ale ta je zde zas představená v tolika verzích!¹ Existují *Karkulky* (to jméno zde, pravda, někdy ani nemusí zaznít) lidové, francouzské, německé, italské, ale prý i asijské; existují ty upravené, umělecky transponované, ba záměrně parodované. Centrální k vysvětlení pro mě ovšem zůstává verze *bratří Grimmů*.

Už jen kolem ní existuje nepřehledné množství literatury, což myslím doslovně tak, že jsem ho zdaleka všechno neprostudoval. Navíc jsem se ve známé literatuře² zastavil většinou na úrovni 90. let minulého století, když publikoval svůj slavný *casebook*, jím sestavený a komentovaný sborník o *Karkulce* Alan Dundes (1993). Není to dáno pouze mou leností. Každý den mi repozitář Academia pošle na mail další článek, který se ve světě na téma *Karkulky* objevil. Nečtu je, protože podle mě byla kombinatorika možností interpretace této pohádky vyčerpána už dávno předtím, a nemohl bych se tak dozvědět nic podstatně nového. Mluvit o nějaké úplné kombinatorice je navíc přehnané: hlavní dilema je v tom, *kdo je to ten Vlk*. Pro Vlka existují dvě alternativy, a od nich se pak mohou rozvíjet různé členěné větve, na jejichž podobách až záleží přece jen trochu méně.

Karkulka je sice jen jedna pohádka, ale je asi pohádkou nejpoblábnější i jednou z nejzáhadnějších a vyvolávajících nejvíc sporů.³ Není proto možná neoprávněně nazvat ji *Pohádkou* jako takovou, vzorovou pohádkou.⁴ To na obranu jednoho členu původního názvu.

Nyní k zachování druhého členu, *Teorie*. Uvádím mírně i jiné teorie, než je ta psychoanalytická, ale *psychoanalýza* bezesporu převládá. Je tato volba

1 Překlady do češtiny z originálů jsou moje. Nejsou nijak umělecké, ale mám díky tomu pod kontrolou originál.

2 Pokud tedy vynechám studentské práce o pohádce vedené poměrně nedávno nebo aktuálně mnou nebo kolegou M. Klusákem.

3 S fanouškovskými skupinami a diskusním fórem o „LRRH“ (*Little Red Riding Hood*, což je plný anglický název *Karkulky*).

4 Jak uvidíme dál, podle Proppa lze, *à la limite*, nazvat všechny pohádky jednou pohádkou.

jen věcí subjektivního vkusu? Obávám se, že nikoli. Ani u mě, ani u Dundese, jehož sborník je psychoanalyticky orientován též.⁵ Je to objektem, a sice jeho genézí: podle řady autorů, s nimiž se ztotožňuji, je kořenem pohádky individuální *sen*. A kdo může ke snu něco nosného říct, když ne psychoanalýza, a to už od Freudova epochálního *Výkladu snů*, *Traumdeutung*? Psychoanalýza je hlavní teorií snu.

Zde by se mohlo namítnout, že ne sice „mainstreamová“ či akademická psychologie, ale ta Jungova, ta *analytická*, se pohádkami také „hloubkově“ zabývá. Podle mě ovšem ne dost hloubkově, i když právě v oblasti snů, pohádek a mýtů nachází svoje největší uplatnění. Nejde zde hovořit ani o jednoduché aplikaci, ale o velmi těsném propojení, protože modely z folklóru jsou zase zpětně používány na vysvětlení psychiky jedince. Panuje zde proto taková těsnost mezitím, co má být vysvětleno, a tím, čím je to vysvětleno, mezi „makrokosmem“ kultury a „mikrokosmem“ psychiky, že se podle mě člověk nemůže dozvědět nic podstatně nového, tj. *rozdílného*. Čtenář, jenž se mnou nesouhlasí, nechť si řekne, že moje maličkost zarytého a omezeného freudisty pouze pokračuje v linii velkého historického rozkolu těchto dvou disciplín.⁶

Možná moje orientace na Freuda a záliba ve výkladu *textu snů* vede k tomu, že si v knížce nedělám moc starostí s faktografickou stránkou věci (od koho vlastně Grimmové slyšeli Karkulku vyprávět apod.), ale vyžívám se ve čtení *textů* jednotlivých verzí.

Psychoanalýza nemůže přistoupit k rozboru pohádky přímo, bez literárně-etnologické či *sémiologické analýzy* obsahu⁷, ve freudovské terminologii z oblasti snu bez analýzy „manifestního obsahu“. Tento obsah je pro pohádky (a mýty) zpracováván etnology a folkloristy, o nichž nelze říci, že jsou psychoanalyticky. Zejména *komparatistická* práce folkloristů je naprosto neocenitelná a snažím se jí co nejvíce inspirovat a co nejčastěji ji také provádět.

Kniha tedy rozhodně není zaměřena na to, aby dostala ze hry celý jeden vědecký obor, který má plné právo na to, aby pohádky počítal mezi hlavní objekty svého zájmu. V tomto konkrétním textu se opírám zejména o práce V. J. Proppa a C. Lévi-Strausse, jejichž analýzy „manifestního obsahu“ jsou natolik hluboké, natolik pronikající „snovou prací“ k „latentním myšlenkám“, že nakonec, ve svých závěrech víceméně dospívají k tomu, co by psychoanalytickou úrovní nazvat šlo, i když tak pojmenována není.⁸

5 Závěrečný esej, který není přetištěnou ukázkou, ale pochází z Dundesova pera, se jmenuje *Interpreting „Little Red Riding Hood“ Psychoanalytically*.

6 Je signifikantní, že ani Dundes do svého sborníku žádný jungovský příspěvek nezařazuje.

7 Věnuji se tomu ve stati *Neutrální, sémiologická analýza jako nezbytnost: Rozbor čtyřverší „Láska“* (Kučera 2010).

8 Když Propp třeba dojde k tomu, že kouzelná pohádka vlastně vždy odpovídá dějovému schématu „carova dcera unesená drakem“, formuluje tím v jiné podobě vlastně souřadnice oidipského komplexu.

Kniha má dva díly. Ten první probírá hlavní autory přetištěné Dundesem v jeho sborníku plus řadu dalších, které nepřetiskl (byť některé z nich citoval v doporučené četbě). Věnuji se zde také teorii o původu pohádky V. J. Proppa a jeho tzv. formálnímu přístupu; dále ukázce ze strukturální metodologie C. Lévi-Strausse, uplatněné na mýty. Mezi mýty a pohádkami panuje příbuznost, jež je dána právě snem.

Někteří autoři prvního dílu zastávají ohledně toho, kdo je to ten Vlk, jednu možnost, jiní druhou. (O jaké alternativy jde, to teď nechci prozrazovat.)

Zvláštní partii představuje výzkum dvou studentek, jaká je současné recepce a propagace *Karkulky* u nás, u rodičů a u dětí.

Druhý díl se věnuje už jen jedné alternativě existence postavy Vlka, ve dvou podobách: v *deflorační* a v „*kastrační*“ (v uvozovkách) variantě. Na pomoc pro „*kastrační*“ variantu je pak podána a analyzována fobie tzv. „malého Hanse“ podle Freuda a podle Lacana, k jejichž výkladu se snažím přiložit svou vlastní verzi, podpořenou dějovým sledem podle Proppa.

Závěr tohoto druhého dílu a fakticky celé knihy obsahuje ještě jeden metodologický nástroj, jímž je pojmová mapa *Karkulky* podle Grimmů a její legenda. Ty mají přesvědčit čtenáře, že moje vybraná alternativa a „*kastrační*“ varianta v ní jsou nosnější než alternativa opačná a že by bylo škoda, kdyby se *Karkulka* používala jen jako tzv. *varovná* pohádka. Legenda vysvětluje můj finálně přiznaný výklad *Karkulky*, zejména výklad Myslivcova záchranného aktu a jeho konsekvencí. (Ale divil bych se, kdyby to někdo někdy někde, v záplavě interpretací této pohádky, už přede mnou nenapsal.)

I. DÍL

TEORIE POHÁDKY

Psychoanalytická teorie pohádky je ve své stručnosti, téměř jako *definice*, podle mě následující.

Zdrojem pohádky je častý sen nějakých v historii ztracených jednotlivých dětí, který se pak vyprávěný objevil v různých variacích ve folklóru a mohl být následně zapsán či přepsán sběratelem. Ideální konfigurace: Rodiče vyprávějí nebo čtou před spaním jinému, svému dítěti takovou pohádku, o níž nevědomě tuší, že mu její problematika „straší“ v hlavě, že by se mu mohla zdát; tím mu *indukují* takový průběh snu, kde budou moci být latentní témata probrána a který většinou skončí happy-endem.

Příklad: Když si děvče myslí, že ji frustrovaná matka nějak utlačuje, hodí se možná *Červená karkulka*. Proč?

KDO JE TO TEN VLK?⁹

Tato otázka je klíčová. Její zodpovězení ve zkratce určuje, jak kdo *Červenou karkulku* chápe. Varianty jsou přitom, jak budeme dále sledovat, vlastně jen dvě.

9 Pod názvem „Červená karkulka: Kdo je to, ten Vlk?“ jsem vypsál první studentskou práci na téma pohádky; ujala se jí L. Táborská (2011); pak následovaly zejména „Literární a psychologická specifika pohádek jako žánru“ (Pecha Šimotová 2011), „Používání rozprávok a folklórnych zvykov rodičů“ (Horková 2012), „Interpretace pohádky o Popelce“ (Šimánková 2012), „Srovnání interpretací pohádky Kráska a zvíře“ (Dubská 2012), „Srovnání interpretací pohádky Sněhurka“ (Vidršperková 2013), „Srovnání interpretací pohádky o Jeníčkovi a Mařence“ (Pohlová 2013), „Pohádka jako sen“ (Vidršperková 2017); v současnosti se tématu pohádky věnuje pozoruhodně L. Vidršperková v přípravě disertace „Pohádka a sen ve vzájemném vztahu“. Ještě přede mnou však vypsál na katedře psychologie Pedagogické fakulty UK kolega M. Klusák práci „Výzkum vesnické a městské žákovské kultury prostřednictvím pohádkových textů“ (Jirková 2001), jejíž data pak reinterpretovala práce „Význam pohádky O Červené karkulce pro děti školního věku“ (Čechová 2009; byl jsem pouze oponentem). Sám jsem během těchto více než deseti let o pohádkách nic nenapsal a jen jsem radil při realizaci zmíněných studentských prací; to mě nicméně udržovalo v tématu a dovedlo k výše zmíněné teorii *indukce*. Jistě, tyto práce byly často velmi vydařené, ať už se mým freudovským radám vzpíraly, či jim naslouchaly. Přesto ani z těch se mnou souhlasících nebudu primárně vycházet; spíše bych si chtěl, konečně za sebe, napsat nejprve text, jak pohádky vidím. Dvě ze zmíněných prací postupně uvedu.

Jako nejstarší z populárních verzí *Karkulky*¹⁰, z těch, které byly zapsány, napsány či přepsány a pak úspěšně dokola vydávány, se uvádí ta Perraultova.¹¹

CHARLES PERRAULT: LE PETIT CHAPERON ROUGE

(Perrault 1697, 47–56)

Byla jednou jedna malá vesnická dívka, hezčí neuvíďte; její matka do ní byla blázen, a babička ještě víc. Ta dobrá žena jí nechala udělat malou červenou karkulku, která jí slušela tolik, že se jí všude říkalo Červená karkulka.

Jednoho dne, poté, co matka upekla těsto a nadělala placky, jí říká:

– Běž se podívat, jak se daří babičce, protože jsem slyšela, že je nemocná; dones jí placku a tenhle hrnek s máslem.

Červená karkulka se hned vydala na cestu k babičce, která bydlela v jiné vesnici. Jak procházela lesem, potkala kmotra Vlka, který měl chuť ji sníst; ale neodvážil se kvůli pár dřevorubcům poblíž. Zeptal se jí, kam jde; chudák holčička, která nevěděla, že je nebezpečné se s Vlkem zastavit a bavit, mu říká:

– Jdu za babičkou, dát jí placku a hrnek s máslem, co jí posílá matka. –

– Bydlí daleko? – ptá se Vlk?

– Ó!, ano, – říká Červená karkulka; – bydlí za mlýnem, co vidíte támhle dole, v prvním domku do vesnice. –

– Aha! říká Vlk, tak to ji navštívím taky; já půjdu tudyhle a ty běž tamtudy; a uvidíme, kdo tam bude dřív. –

Vlk se dal ze všech sil do běhu cestou, která byla nejkratší, a holčička se rozešla tou nejdlejší, bavíc se tím, že sbírala oříšky, honila motýlky a dělala kytice z květin, když na ně natrefila.

Vlkovi to netrvalo dlouho, a už byl u domku babičky; zaklepe: *ťuk, ťuk*.

– Kdo je to? –

– To je vaše holčička, Červená karkulka, – řekne Vlk, zfalšovav její hlas, – co vám nese placku a hrnek s máslem od matky. –

Ta dobrá babička, co ležela v posteli, protože jí nebylo moc dobře, zavolala:

– Zatáhni za kolík, petlice povolí. –

Vlk zatáhl za kolík a dveře se otevřely. Vrhel se na tu dobrou ženu a sežral ji, než se naděješ, protože už tři dny nejedl. Potom zavřel dveře a lehl si do babiččiny postele, čekaje na Červenou karkulku, která za chvílku zaklepala na dveře: *ťuk, ťuk*.

– Kdo je to? –

Červená karkulka, když uslyšela hrubý hlas Vlka, se nejprve lekla, ale pak, myslíc si, že babička má rýmu, odpovíděla:

10 Tam, kde v textu píše *Karkulka* (případně „*Karkulka*“), míním text pohádky; kde normálním písmem *Karkulka*, míním postavu, hrdinku.

11 *Histoires ou contes du temps passé* (známější jako *Contes de ma mère l'Oye* 1697).

– To je vaše holčička, Červená karkulka, co vám nese placku a hrnek s máslem od matky. –

Vlk, zjemniv trochu hlas, zavolal:

– Zatáhni za kolík, petlice povolí. – Červená karkulka zatáhla za kolík, a dveře se otevřely.

Vlk, jak ji spatří, říká, schovává se pod peřinu:

– Dej placku a hrnek s máslem na moučnici, a pojd' si se mnou lehnout. –

Červená karkulka se svleče a lehne si do postele, celá se divíc, jak je babička udělaná, když ji vidí odstrojenou; říká mu:

– Babičko, vy ale máte velké ruce! –

– To abych tě líp objala, holčičko! –

– Babičko, vy ale máte velké nohy! –

– To abych líp běhala, mé dítě! –

– Babičko, vy ale máte velké uši! –

– To abych líp slyšela, mé dítě! –

– Babičko, vy ale máte velké oči! –

– To abych líp viděla, mé dítě! –

– Babičko, vy ale máte velké zuby! –

– To abych tě snědla! –

A řka tato slova, zlý Vlk se vrhl na Červenou karkulku, a snědl ji.

PONAUČENÍ

Na tom je vidět, že mladí,
Hlavně mladé dívky ne,
Milé, krásné, dobře stavěné,
Nemají naslouchat všem druhům lidí,
A že to není vůbec divné,
Že jich vlk tolik zhltne.
Říkám vlk, neboť vlci všichni
Nejsou stejného druhu:
Někteří mají dvornou strunu,
Bez hněvu a harašení¹²,
V soukromí úslužní, slušní,
U mladých slečen jdou až k tomu,
Sledovat je do uliček a domů.
Však běda! každý ví, že tihle cukrující
Jsou nejmíc nebezpeční vlci!

12 To je samozřejmě aktualizační vtip.

ČTENÍ PERRAULTA

Text složený ze dvou částí jsme si přečetli. Teď se vrátíme na začátek, budeme číst znovu, a přitom si u sebe všimat, když nás v něm něco překvapí. Nebojme se nápadů.

Na rozdíl od našeho výchozího tvrzení Vlk v této verzi zneškodněn není: leda oklikou mimo vyprávění, když se čtenářka nechá varovat před cukrujícími vlky. Dívka byla „vesnická“, Ponaučení (*Moralité*) se ale odehrává ve scénérii opačné, městské.

Kolik jí vlastně bylo? Měla Matku a ještě Babičku. Babička ji zbožňovala a dala jí udělat červenou karkulku. Co to je, ten *chaperon*? Podle slovníku nárameník s hermelínovou ozdobou (u profesorů apod.); pokrývka hlavy, kukla, karkule; kukla ptáka v sokolnictví; stříška na zdi; pak záhadně kolíček k napínání pily (v českém překladu „kolík“ jmenují, ve francouzském to ale není *le chaperon*, nýbrž *la chevillette*) a nakonec gardedáma, hovorově garde – kde se tohle vzalo?

Každopádně zde máme nastolena témata *vystavování vs. zakrývání*. Karkulka zřejmě zakrývá krásné vlasy děvčete, jako dřív tmavé (!) šátky nebo čepce vlasy vdaných žen – ale na druhé straně je červená, krvavá, tedy v té nejpřitažlivější barvě. Lepší návnadu pro Vlka si už Babička nemohla vymyslet.

Tak jako šátek nebo čepce (nebo i nárameník profesora) vyznačuje změnu identity, přechod z jednoho stavu do druhého, podobně i karkulka: ta červená, stejně jako v jednom románu kamélie, by mohla být znakem *menstruace*: děvčátko je už pohlavně dospělé, zatím jistě panna – tak máme přibližně zodpovězenou i otázku po věku.

To k určení hrdinky. Co ostatní postavy našeho dramatu?

Babička je stará, churavá a žije sama: podle všeho je to vdova. Karkulka by mohla svůj sexuální život začít, Babička ho už dávno skončila. Pak zde ještě máme, na prostřední pozici mezi dívkou a stařenou, „babou“ – Karkulčinu Matku. Ta asi ještě v menopauze jako Babička nebude. Kde je však nějaký Otec, jako v jiných pohádkách nějaký „král“, který by Karkulku zplodil? Matka bez Otce by měla být dost sexuálně frustrovaná. Nebo má občas něco s nějakým Dřevorubcem?

Dřevorubci poblíž v lese jsou jediným mužským, otcovským prvkem vyprávění. Jejich funkce je spásná: už jen svou existencí zabrání Vlkovi v sežrání Karkulky ještě v lese. Dřevorubci jsou představitelé civilizace, kultury uvnitř myceného lesa, kde žije přírodní bestie, Vlk.

Dostáváme se tak k topografii. Nějaká vesnička či osada, kde žije Karkulka s Matkou, pak les, skrz nějž vedou různé, klikaté nebo přímé, „rozumné“ cesty, dům, kde Babička žije na samém rozmezí mezi lesem a vesnicí: tam by Vlk mohl Karkulku dostat, Dřevorubci budou ze hry, ale je zde Babička: musí

Karkulku nějak pozdržet. Pošle ji tedy nejdlejší cestou, se samými nástrahami pro blouznivé dítě.

Scéna před domkem babičky. Ťuk, tuk. Mluvící bestie napodobí hlas milované vnučky a Babička jí z postele poradí, jak vstoupit. Jak si celý ten zámek mechanicky představit? Možná následovně: petlice, závora (*la bobinette*) je přidělána ke stěně tak, že se může volně otáčet; aby nevisela dolů, ale držela dveře, je pod ní skrz dveře (nebo skrz futro na druhé straně) zaražen vodorovně kolíček (*la chevillette*): ten zjevně vyčuhuje až ven. Babička je tak zamčená, ale může pustit dovnitř bezpečného hosta, aniž by vstávala z postele, když mu poradí fintu.

Tahání za kolík, padání petlice a vstupování do místnosti vzbuzuje jakési asociace ohledně koitu: možná to je to plození, které nám v Karkulčině původu chybělo? Je to zvláštní moment, byť ve vyprávění motivovaný technicky (viz výše: být zamčená, ale dostupná). Hladový Vlk Babičku sežere – ale podle Perraultova výkladu v Ponaučení sežrat = svést či znásilnit.

Pak tedy přichází Karkulka. Vlk opět falšuje svůj hlas. Proč by si Karkulka měla k domnělé Babičce s rýmou lehat? Aby ji zahřála? Nicméně pod peřinu za ní jde. A co nevidí? Myslí si, že svlečenou Babičku.¹³ Ale představme si doopravdy Vlka. Stejně jako třeba domácí mazlíček, ani on není nikdy oblečený ani neoblečený: je to živý šedý kožich. Ale tomu kožichu, té srsti se Karkulka kupodivu neví. Vlka si prohlíží v jeho údech a orgánech, s jejich velikostí. Zde se zase objevují určité asociace, které by dávaly za pravdu Perraultově interpretaci: je to jako když se panna seznamuje s mužským tělem, ale ten podstatný úd v jeho velikosti a obklopený srstí je zde vytěsněn. Scéna se stupňuje až do sežrání = koitu (dle Perraulta).

K partii *Ponaučení*.

Perrault začal pohádky psát údajně po smrti manželky pro své děti jako „Vyprávění Matky Husy“, jež představovala pečující chůvu. Zaznívá zde orální tradice pohádek a současně odkazy na literární předchůdce (Boccaccio). Předčítání „kouzelných pohádek“ (*les contes de fées, fairy tales*) bylo v té době v módě ve šlechtických salónech a sbírka byla publikována pod jménem Perraultova syna, jenž v té době aspiroval na vstup do služeb neteře Ludvíka XIV.

Aspekt posluchače či čtenáře je samozřejmě rozhodující. Perrault interpretaci usměrní do světského, byť svým způsobem věčného problému. Tím je uchránění panenství, nevinnosti mladých dívek. Nechájí se tak snadno omámit! Zvláště ještě, když nepotkají drsného, odpudivého Vlka, ale hladkého a svádívého. Jak lehce lze sklouznout ze správné cesty, z rad matek, babiček

13 *Comment sa grand'mère était faite en son déshabillé*, doslova „jak byla babička udělána ve své odstrojenosti“, v nedbalkách.

a gardedam!¹⁴ Všechna ta slovíčka o náklonnosti, zaujetí, obdivu, touze pomáhat a sloužit, dárky a prošení o znamení vzájemnosti: jak je to dvojsmyslné a posunutelné!

Když to srovnáme s naší vstupní definicí pohádky, konstatujeme, že nejde o indukci z vyprávěného snu do generování snu nového, že nejde o svého druhu komunikaci dvou nevědomí, ale o poměrně racionální ponaučení, jaké se vyskytuje třeba u Perraultova současníka Jeana de La Fontaine v jeho slavných bajkách.

Krása La Fontainových bajek přitom spočívá v půvabných líčeních světa zvířat, který je rafinovaně už předem nachystán, antropomorfovan, ale současně zachovává zvířatům nějaké rysy; z toho se pak snadno provede přenos do světa lidí, přenos ušitý na míru. Viz třeba hned Bajku I *Cikáda a mravenec*, která operuje našimi představami o zpívající cikádě (opravdu zoologicky nedělá nic jiného?) a o shánčlivém mravenci (opravdu se jen zásobuje na zimu?), což se projevuje i v našich úslovích typu „pilný jako mraveneček“ a dalších.

Analogie mezi předem připraveným světem příběhu a poučením o světě lidí, u La Fontaina někdy téměř neoddělenými, je u Perraulta, přinejmenším v jeho *Karkulce*, dost *chabá*. Může se říci „Mám hlad jako vlk“, a někdy by se o mladých mužích řeklo, že jsou to „vlčáci“, ale pohádka si s ponaučením nesesedne, na míru mu ušitá není. Jistě, jsou zde určité momenty, které by Perraultově interpretaci daly grunt: Červená karkulka vyšla sexuálně přitažlivá panna, už v pubertě; chuť na laskominy (sbírání oříšků) a běhání za motýlky a sbírání kytiček z ní dělá snící, poblázněnou dívčinu (Němci by řekli *ein schwärmendes Mädchen*), kterou lze i snadno oklamat.

Patří sem také nejnádhernější místo celé pohádky, které září jako *flash* z lidského světa: panna ohledává dospělé mužské vlčí tělo a diví se jeho velikosti a odlišnosti od těla svého. Četl Perrault právě tuto pasáž sexuálně, ať už si toho byl vědom, nebo ne¹⁵, a dala mu právě ona hlavní oprávnění k přenosu do světa lidí, do dvorů sedmnáctého století? (Včetně předpokladu, že to tak bude číst i publikum?) Každopádně je to moment, který ční svým statutem nad La Fontainova přímá a v tomto smyslu prvoplánová líčení.

Ale bylo to opravdu *mužské* chlupaté tělo? Nezáří nám *flash* až díky tomuto předpokladu? Možná větší jistotu bychom měli ohledně toho, že se tam rozhodně nepojmenovává falus.

14 Je to ještě komplikovanější o to, že z hlediska výchovy mladých dívek by panna ani neměla dostat moc sexuální osvěty, aby se nezkažila a zůstala nevinná i psychicky. Na konci 17. století se však už také začíná ohlašovat libertinství, vrcholící o sto let později ve více než názorných lekcích takového markýze de Sade z *Filozofie v budoáru* (1795).

15 Jestli to četl sám Perrault vědomě nebo nevědomě je ostatně naprosto nepodstatné, protože daná pasáž je *objektivně nevědomá*, v tom smyslu, že je zakódovaná, že je freudovskou či lacanovskou „formací nevědomí“, podobně jako sen, vtip nebo chybný úkon.

U Perraulta přenos z příběhu pohádky do příběhu ponaučení nesedí, protože ponaučení vybírá jen některé momenty pohádky a ostatní nechává stranou. Co s Matkou a Babičkou? Co s Dřevorubci? Když sněžení = koitus, tak neměl by Vlk = mladý vlčák, ten *lady-killer*, v reálu ponaučení nejprve svést ženy v rodině mladé dívky? Nedává to smysl, analogie je nemožná. Perrault jde dokonce tak daleko, že provádí to, čemu by se psychoanalyticky řeklo *Verneinung*, „popření“, když chlupatou bestii převede do ponaučení negací, s tím, že nejnebezpečnější jsou ti hladcí, cukrující (*douceureux*) vlci, kteří vůbec jako vlci nevypadají, berou na sebe, abych tak řekl, beránčí kůži.

Určitý moment předstírání, pravda, existuje už v příběhu pohádky: Vlk falšuje hlas, dělá, že je Karkulka pro Babičku a že je Babička pro Karkulku, také se schovává pod peřinu (analogicky ke karkulce, zakrývající dívce vlasů). Na základě toho by se ovšem dalo uvažovat i v jiném směru než Perrault: kdo je to vlastně ten Vlk? Není on sám někdo přestrojený?

Sumárně by šlo k Perraultově verzi říci, že zkusil sestavit ponaučení z materiálu, který si sám nenachystal jako La Fontaine, nýbrž ho odněkud, z folklóru, dostal už v určité podobě. Tento tradovaný text ho prostě přesáhl. Autor může být chválen literárními kritiky jak libo, ale už na základě pouhých technických parametrů (bez psychoanalytických úvah) tím, že mu chybí řádná paralela mezi příběhem pohádky a příběhem ponaučení, ho není možné považovat ani za příliš esteticky zdařilý. Ale pohádka sama je pěkná.

Velice zajímavou, a ne tak bezprostřední reakci, jako je ta moje, představuje stať izraelské badatelky v dětské literatuře Zohar Shavitové, přetištěná Alanem Dundesem v jeho sborníku (Shavit 1989) pod názvem *The Concept of Childhood and Children's Folktales: Test Case - „Little Red Riding Hood“*. Shavitová dokazuje, že připsáním autorství sbírky pohádek svému synovi hrál Perrault docela zvláštní hru: na jedné straně literární elita věděla, že autorem je on sám, na druhé straně to on sám nikdy nepřiznal, jsa slavným členem Académie Française. Dětské pohádky psaly v té době hlavně vzdělané ženy pro pobavení dospělých v ženských salónech, ne primárně pro pobavení dětí. Bylo by to pod jeho úroveň zařadit se do stejné skupiny spisovatelů?

Na druhé straně Perrault i chtěl, aby si jeho pohádky užili jeho kultivovaní přátelé, a tak vzal lidovou pohádku, kam dal některé výrazy dětského slovníku (údajně *la chevillotte*, kolíček, a *la bobinette*, závlačka nebo petlice).¹⁶ Současně převedl happy-end pohádky na tragický konec a Ponaučením zavedl gentlemana: podle Shavitové tak pohádku *ironizoval* a přidal jí *satirický*

16 Ve francouzštině to jsou zdobněliny, tedy možná dětské zdobněliny.

(morální) aspekt. Jeho práce spadá podle autorky do období, kdy děti slouží k pobavení pro dospělé, zde tedy prostřednictvím falešně dětské pohádky.

Narozdíl od mého estetického hodnocení tak Perrault mohl být ve své době (a třeba i později) experty oceňován za svou sofistikovanou hru nad žánry.

Podívejme se nyní na Karkulčinu druhou, ještě slavnější či rozšířenější verzi.

BRATŘI GRIMMOVÉ: ROTKÄPPCHEN

(J. L. K. Grimm a W. K. Grimm 1857a)

Byla jednou jedna malá sladká holka, kterou měl rád každý, kdo se na ni jen podíval, nejraději ale její babička, která vůbec nevěděla, co všechno by tomu dítěti měla dát. Jednou jí darovala karkulku z červeného sametu, a protože ta jí moc slušela a ona ani nic jiného nechtěla nosit, říkalo se jí jen Červená karkulka. Jednoho dne jí matka řekla: „Pojď sem, Červená karkulko, tady máš kus koláče a láhev vína, zanes to babičce; je nemocná a slabá a tohle ji osvěží. Dej se na cestu, než začne být horko, a venku jdi pěkně slušně a nescházej z cesty, jinak spadneš a rozbiješ sklo a babička nebude mít nic. A až vejdeš do světnice, nezapomeň říct dobré ráno a nerozhlížej se nejdřív po všech koutech.“

„Všchno to správně udělám,“ řekla Červená karkulka matce a dala jí na to ruku. Ale babička bydlela venku v lese, půl hodiny od vesnice. Jen co Červená karkulka vešla do lesa, potkala vlka. Červená karkulka ale nevěděla, že je to zlé zvíře, a nic se ho nebála. „Dobrý den, Červená karkulko,“ řekl vlk. „Pěkně děkuji, vlku.“ „Kampak tak časně, Červená karkulko?“ „Za babičkou.“ „Copak to neseš pod zástěrou?“ „Koláč a víno: včera jsme pekli, tak to by mělo nemocné a slabé babičce udělat dobře a posílit ji.“ „Červená karkulko, kde bydlí tvá babička?“ „Ještě dobrou čtvrt hodinu dál v lese, pod třemi duby, tam stojí její dům, dole je lískové křoví, to poznáš,“ řekla Červená karkulka. Vlk si přitom pomyslel: „Ta mladá křehká žabka, to je tučné sousto, které bude chutnat ještě líp než ta baba; musíš to nastrojít lstivě, abys je dostal obě.“ Tak šel chvíli vedle Červené karkulky a pak jí řekl: „Červená karkulko, podívej se přece na ty krásné kytky, jak rostou všude kolem, proč se nekoukáš? Ty snad ani neslyšíš, jak ti ptáčky mile zpívají? Jdeš si sama, jako bys šla do školy, a tady venku v lese je tak veselo.“

Červená karkulka rozevřela oči, a jak uviděla tančit sluneční paprsky sem a tam skrz stromy, a všude samé krásné kytky, pomyslela si: „Když babičce donesu ještě čerstvou kytici, tak jí udělá taky radost; je ještě tak brzy ráno, že stihnu přijít včas,“ seběhla z cesty do hloubky lesa a hledala kytky. A když se jí nějaká zlomila, řekla si, že dál najde ještě krásnější, a běžela pro ni, a tak se dostávala do lesa stále hlouběji. Ale vlk šel přímou cestou k domu babičky a zaklepal na dveře. „Kdo je to venku?“ „Červená karkulka, co nese koláč a víno, otevři.“ „Jen zmáčkní kliku,“ zavolala ba-

bička, „jsem moc slabá a nemohu vstát.“ Vlk zmáčkl kliku, dveře se rozletěly a šel, aniž by řekl slovo, rovnou k posteli babičky a spolkl ji. Potom si oblékl její šaty, nasadil její čepec, lehl do postele a zatáhl závěsy.

Červená karkulka mezitím pobíhala za květinami, a když jich měla dohromady tolik, že už žádnou další nemohla unést, vzpomněla si zase na babičku a dala se na cestu k ní. Divila se, že jsou dveře dokořán, a když vstoupila do světnice, připadala si v ní tak divně, že si pomyslila „aj, můj ty Bože, dneska je mi tak úzko, a jindy jsem u babičky tak ráda!“ Zavolala „dobré ráno,“ ale nedostala žádnou odpověď. Tak šla k posteli a roztáhla závěsy: babička tam ležela, čepec měla naražený hluboko do obličeje a vypadala tak podivně. „Aj, babičko, co to máš za velké uši!“ „To abych tě líp slyšela.“ „Aj, babičko, co to máš za velké oči!“ „To abych tě líp viděla.“ „Aj, babičko, co to máš za velké ruce!“ „To abych tě líp popadla.“ „Aj, babičko, co to máš za strašně velkou tlamu!“ „To abych tě líp sežrala.“ Sotva to vlk dořekl, udělal skok z postele a ubohou Červenou karkulku zhltl.

Když vlk utišil svoje choutky, lehl si zase postele, usnul a začal hlasitě chrápat. Kolem domu šel právě myslivec a pomyslil si „jak ta stará paní chrápe, to se musíš podívat, jestli jí něco nechybí.“

Tak vstoupil do světnice, a jak došel k posteli, uviděl, že tam leží vlk. „Tak tady tě mám, ty starý hřišník,“ řekl, „že jsem se tě dlouho nahledal.“ Už k němu chtěl přiložit flintu, když ho napadlo, že vlk možná sežral babičku, a tu by šlo ještě zachránit; nevystřelil, ale vzal nůžky a začal spícímu vlkovi rozstříhávat břicho. Jak párkrát stříhnul, uviděl zasvitit červenou karkulku, ještě párkrát, a z břicha vyskočilo děvče a volalo „ach, to jsem byla ale vyděšená, to byla u vlka v břiše ale tma!“ A potom z břicha vyšla živá ještě babička, a mohla sotva dýchat. Červená karkulka ale rychle přinesla velké kameny, tím naplnili vlkovi břicho, a ten, jak se probudil, chtěl odskákat, ale kameny byly tak těžké, že hned klesl k zemi a padl mrtvý.

Tak byli všichni rádi; myslivec stáhl vlkovi kožich a odešel s ním domů, babička snědla koláč a vypila víno, co Červená karkulka donesla, a uzdravila se; Červená karkulka si ale pomyslila: „Už nikdy v životě nesejdeš v lese z cesty, když ti to matka zakáže.“

Také se vypráví, že jednou, když Červená karkulka nesla babičce zase cukroví, oslovil ji jiný vlk a chtěl ji svést z cesty. Červená karkulka se ale měla na pozoru a šla pořád přímo svou cestou a řekla babičce, že potkala vlka, který jí sice popřál dobrý den, jinak ale koukal zle očima: „kdyby to nebylo na otevřené silnici, byl by mě sežral.“ „Pojď,“ řekla babička, „zamkneme dveře, aby nemohl dovnitř.“ Brzy na to zaklepal vlk a volal: „Otevři, babičko, to jsem já, Červená karkulka, nesu ti cukroví.“ Ony však zůstaly zticha a dveře neotevřely: tak se ten šedivec několikrát proplížil kolem domu, a nakonec vyskočil na střechu, že počká, až Červená karkulka půjde večer domů, potom se k ní chtěl připlížit a ve tmě ji sežrat. Ale babička si všimla, co má za lubem. Jak stál před domem velký kamenný žlab, řekla dítěti: „Vezmi ten džber, Červená karkulko, včera jsem vařila burty, a nanos tu vodu, co se v ní vařily,

do žlabu.“ *Karkulka nosila tak dlouho, dokud ten velký, velký žlab nebyl plný. Vůně buřtů vlezla vlkovi do nosu, zavěštil a koukal dolů, natahoval krk tak dlouho, až už se nemohl udržet a začal klouzat: tak sklouzl se střechy dolů, právě do toho velkého žlabu a utopil se. Červená karkulka ale šla zvesela domů, a nikdo jí neublížil.*

ČTENÍ GRIMMŮ

To už uskutečníme jakožto srovnávání jejich verze s předchozí verzí Perraultovou.

První paragraf je zhruba stejný: Karkulka, milovaná nejvíce Babičkou, od ní dostane červenou karkulku; jen se nově přidá nóbl materiál, samet.

Následuje Matčino vyslání Karkulky za Babičkou. Je rozsáhlejší, s detaily a v realističtějším či psychologičtějším duchu. Matka zavazuje dceru k mravnému chování během cesty i u Babičky: předjímá možné rozbití láhve vína (vs. hrneček s máslem na galety, placky u Perraulta) a hlavně Karkulčinu nezdrovňost, plynoucí z její neuhasitelné zvědavosti („nerozhlížeš se nejdřív po všech koutech“).

Karkulka na to dá čestné slovo a ruku. Pak se dozvíme novou, silně pozměněnou topografií: Babička nebydlí u jiné vesnice na druhém konci lesa, jenž by dělil obydlí Matky a Karkulky jako u Perraulta, ale v jeho hloubi. Proč tato změna? Jako by to posouvalo Babičku víc do baby, čarodějnice?

Konverzace Vlka s Karkulkou má také jiný ráz než u Perraulta: tam byla Karkulka vyzvána téměř k nějakému závodění (Vlk vtipně apeloval na dětskou soutěživost, ale sám si vybral nejkratší cestu; Karkulce se navíc k jeho prospěchu ani moc závodit nechtělo). Zde u Grimmů se opakuje tón daný v nabádání Matky před cestou, jenže samozřejmě v opačném gardu: tam, kde Matka nabádá k rozumnosti a mravnému chování, Vlk je podkopává, posmívá se Karkulce jako hloupé poslušné školačce; tam, kde Matka nabádá nerozhlížet se (u Babičky ve světlici), Vlk radí, koukat kolem po krásách lesa.¹⁷

Samo zmínění školy (jakožto svého druhu cesty či zprostředkujícího článku mezi *přírodou* a *kulturou*) je překvapující a připadá mi signifikantní: posouvá příběh Karkulky ze šlechtického prostředí Perraultova do sféry měšťanství (s problematikou veřejného vzdělávání). Proč Karkulka pak tedy není ve škole: je neděle nebo jsou prázdniny?

Karkulka podlehne Vlkovu podněcování (lyrické líčení s tancem slunečních paprsků) a začne sbírat květiny do kytice, údajně Babičce, ale ve skutečnosti je stržena, aby jich měla co nejvíc. Opět zvláštní detaily navíc:

¹⁷ Zajímavým místem, které by se možná víc hodilo k Perraultovi, je dotaz „Copak to neseš pod zástěrou?“, s možnou dvojsmyslností (co asi může mít žena pod zástěrou?) a s opakující se strukturální opozicí ukazovaného vs. skrývaného.